

Sv. AAGE BAY: Det underjordiske Rom. Hedensk og kristen tro i kejsertidens Rom. Odense Universitetsforlag 1972. 325 s. Ill. 57,50 kr.

I det första avsnittet, »Nekropolen under Peterskirken«, ger författaren, efter en kort allmän inledning och presentation, en omfattande beskrivning av nekropolen under Sankt Peter. Avsnittet avslutas med en översikt över hednisk dödstro. Det andra avsnittet handlar om »Peters grav«. Temat är aktuellt genom den livliga debatten i arkeologiska kretsar kring resultaten av de 1940 påbörjade utgrävningarna under högaltaret i Sankt Peter. Till den mycket detaljerade topografiska genomgången fogar författaren som inledning en diskussion av de historiska vittnesbörden om Petri vistelse i Rom, och som exkurs en analys av arkeologisk och historisk dokumentation för frågan om en överföring av relikier till apostlagravarna vid San Sebastianobasilikan. I sammanfattningen i slutet av avsnittet når författaren – som rimligt är – den slutsatsen att intet kan sägas om huruvida Petrus begravts i närheten av Neros cirkus. Det är överhuvudtaget föga troligt att en avrättad person alls fått en egen grav.

Avsnittet »En underjordisk helligdom ved Porta Maggiore« skildrar den unika år 1917 påträffade treskeppiga basilika, som under tidig kejsartid byggts för någon hemlig, »statsfientlig« mysteriereligion. Författaren går noggrant igenom de stuckreliefer, som pryder basilikans innertak. I motivrepertoaren dominerar scener med anknytning till grekisk mytologi – det har alltså ej rört sig om en orientalisk mysteriereligion. Bay ansluter sig därför, med vissa reservationer i detalj, till den tolkning, som främst framförts av J. Carcopino: att basilikan varit hemvist för en nypythagoreisk krets. Byggnaden var tydligen ej färdig, när den plundrades på sina inventarier och stängdes. Möjligen sammanhänger detta med rättegången mot Titus Statilius Taurus, som anklagades för magi och begick självmord år 53 e. Kr.

I avsnittet »To romerske mitreer« börjar författaren med en synops över Mithrasreligionens uppkomst, mytologi, karaktär och organisation, och illustrerar därefter dessa ting med utförliga beskrivningar av mithreerna under San Clemente och Santa Prisca. I det femte och sista avsnittet, »Roms katakomber«, ges en allmän introduktion om katakombernas uppkomst, historia och konsthistoriska stilutveckling, varpå författaren genomgår Domitilla-, Priscilla- och Callixtuskatakomberna. Det hela avslutas med en sammanfattning, innehållande bland annat en översikt över katakombkonstens motiv.

Som det framgått av denna överblick kan boken karakteriseras som fem nästan helt fristående uppsatser. Korskopplingar och hänvisningar mellan avsnitten är få. Utgångspunkten är topografisk; författarens syfte framgår av hans egna ord i företalet: »Bogen er skrevet for de mange, som interesserer sig for Rom og den hedenske kultur i oldtiden uden at være specialister i emnet, og de her beskrevne seværdigheder er tilgængelige for besøgende, bortset fra Peters grav.« Som introduktion och förberedelse före en Romresa kan boken också säkert göra god nytta, det är väl mera tveksamt om den är användbar som guide på platsen: beskrivningarna förefaller mig alltför detaljerade och invecklade för att vara praktiska, samtidigt som de för en specialist ej kan ersätta utgivningspublikationerna.

Som det också framgått av överblicken har författaren valt sina objekt så att

han fått osökt anledning att belysa olika aspekter av hednisk och fornkristen religion och dödstro, så som den kan studeras i Rom. Dessa berättande partier i boken är naturligtvis ett nödvändigt komplement till de beskrivande avsnitten: monumenten skulle vara obegripliga utan dessa introduktioner och förklaringar. Söker man för sig själv sammanfatta *vad* författaren tar upp, så varseblir man så småningom att boken innehåller åtskilligt relevant stoff av mycket stort intresse. Men det är svårt att överblicka – bristen på ett register måste beklagas – och dessa vida kunskapsfält kan naturligtvis ej systematiskt behandlas i en bok av detta format. Ojämnheten är mycket påtaglig: medan författarens utredning av dokumentationen angående aposteln Petrus' närvaro i Rom, och hans genomgång av Mithrasreligionens historia och mytologi, är relativt uttömmande, så är hans genomgång av katakombmåleriets stil- och motivutveckling ytlig. Ur denna synvinkel sett blir bilden ensidig då författaren begränsat sig till underjordiska monument *in situ* och därför tagit föga hänsyn till gravmonument ovan jord och till sarkofagkonsten, det rikaste motivrepertoriet. Bland underjordiska monument skulle man gärna ha önskat en diskussion av det nya hypogeet vid via Latina (omkring 350 e. Kr.: ej tillgängligt för besökande!) med dess rika förråd av hedniska och kristna motiv, gjorda samtidigt och av samma artister, ofta kompletterande eller parallella sinsemellan – man kan jämföra P.-A. Févriers forskningsöversikt över katakomberna i *Rev. Historique* 239, 1968, s. 1–18. Och beträffande stilutvecklingen kan man beklaga att författaren ej starkare understryker dynamiken i det stadsromerska konstskapandet, eller åtminstone hänvisar till R. Bianchi-Bandinellis grundläggande arbeten i serien *l'Univers des Formes: Roma, il centro del potere* (1969) och *Roma, la fine dell'arte antica* (1970).

Jag har noterat en del felaktigheter och oklarheter. De flesta saknar betydelse, några kan irritera (som när *my* kallas *meta*, s. 87, 89; när Anahita blir Anihita, s. 192, eller när *M'* (Manius) Acilius Glabrio kallas *Manicus*, s. 278, och samma cognomen blir till *Glabrius*, s. 280), och några kan vilseleda. Jag opponerar mig således mot uttrycket »Gordianus, fader og søn (Balbinus og Pupienus)« s. 115 – dessa båda sistnämnda kejsare var under kort tid kollegor till Gordianus III –, mot uttrycket »Marias guddommelighed« s. 264, och mot att inskriften CIL III 4413 från Carnantum på s. 249 tas till intäkt på att Diokletianus dyrkade Mithras som rikets beskyddare i eminent mening. Sol Invictus Mithras var personlig riksgud för Aurelianus och möjligen för hans närmaste efterföljare, men definitivt ej för *Iovii et Herculi religiosissimi Augusti et Caesares* (de fromma Jupiter- och Herculeslika överkejsarna och caesarerna), som det heter i Carnantuminskriften. Mithras hedras därför att kejsarna, *religiosissimi* som de var, hedrade alla samhällsbeskyddande gudamakter.

Sammanfattningsvis kan man möjligen fråga sig om det ej varit bättre med ett antal systematiskt berättande kapitel, presenterande olika aspekter av hedniskt och kristen dödstro, åtsföljda av några koncisa avsnitt med beskrivande monumentgenomgångar, som exemplificering. Men det är svårt att skriva en bok som denna, som har ambitionen att informera inom vidsträckta och relativt disparata studiefält. Jag har själv läst den med stort intresse och tror att den väl fyller sin uppgift som introduktion, till nytta för studenter, forskare och Romresenärer.

BENGT MALCUS